

AZ ÍRÓI SZÓTÁR TELJESSÉGE

Írta: BENKŐ LÁSZLÓ

1. Az írói szótár teljessége azt jelenti, hogy a feldolgozott szöveg (korpusz) minden egyes szava helyet kap a szótárban.

Maga az elv, a teljességi követelmény tehát egyszerű, és nem is új keletű. Az írói szótáraknak a múlt század második felében kialakult típusai óta (részben már előbb is) ezzel az igénnyel mindenütt találkozunk.

A régi szemelgető vagy valamilyen válogatással összeállított írói szótári kísérletek után a gyakorlati szükséglet és a tudományos igény egyként elvezetett az írói szótárak teljes feldolgozásához.[1]

L. G. BLANC több mint száz évvel ezelőtt (1852-ben) nagyon plasztikusan fejtette ki az írói szótár teljességének gyakorlati jelentőségét. [2] A *Divina Commedia* explikálása során — mint írta — gyakran került olyan helyzetbe, hogy nagyon jó lett volna egyszerre áttekintenie a költeménynek azokat a sorait, ahol egy bizonytalan jelentésű szó fordul elő, mert a különböző példák egybevetésével sokkal könnyebben és biztosabban állapíthatta volna meg a helyes értelmezést. Ezt a gyakran haszontalan és kellemetlen kínlódást akarja szótárával mások számára megrövidíteni a szerző. Közvetlen célja tehát az, hogy a Dante olvasók szemük előtt találják mindazokat a részleteket, amelyeket adott esetben össze akarnak hasonlítani. Arra is utal Blanc, hogy nem ő az első, aki felismerte egy ilyen szótár szükségességét. G. A. VOLPI már 1727-ben szerkesztett egy indexet a *Divina Commediához*. [3] De ez a számos kiadást megért munka csak azokat a szókat tartalmazza, amelyeket a szerző lényegesnek vélt, és mellőzte mindazoknak a szóknak a számbavételét, amelyeknek az értelmezése nem okozott neki nehézséget. Így figyelmen kívül hagyta az összes praepositiokat, névmásokat, sőt a főneveknek is elég tekintélyes számát; tehát éppen a teljességi szempont nem volt kielégítő.

BLANC — igen helyesen — azt a szabályt állította fel a maga számára, hogy egyetlen olyan szót se mellőzzön, amelyet Dante felhasznált művében; csak annyi korlátozást alkalmazott, hogy olykor a legegyszerűbb szavakkal kapcsolatban csupán a fontosabb előfordulásokat idézi, vagy azokat, amelyekben valamilyen nyelvtani sajátosság mutatkozik.

2. BLANCnak most említett igen figyelemreméltó szavai nyomán is kétségtelen, hogy az írói szótár teljességéről szólva nem a teljességi követelmény jogosultsága, hanem a megvalósítás lehetősége és módja az alapvető kérdés. (A teljességet mint az írói szótár magától értetődő feladatát számos szótárszerkesztő hangsúlyozza, vagy műve címében is kifejezésre juttatja.) [4] Ezért elsősorban arra a kérdésre keres választ, megvalósítható-e az írói szótár teljessége. Aggályok, korlátok ugyanis több vonatkozásban merülnek fel:

a) Elsősorban kölönbséget kell tennünk szótípus és szóalakok között. [5] Ha ugyanis a teljességet úgy jelölöm meg, mint előbb, hogy ti. a feldolgozandó korpusz

minden szava benne legyen a szótárban, nem tisztáztam, hogy vajon a *van* mellett feltünteteti-e a szótár a *vagyok*, *volna* stb. alakot. Pedig ilyen nagyon sok van. (Pl. én: *engem*, *nekem*; *megy*~*mén*, *szó*~*szavak*; *est*: *sunt*; *gehen*: *ging*; (j') *ai* (nous) *avons*). Tehát a teljesség vonatkozhat, illetőleg korlátozódhat a szótípusokra, vagy kiterjedhet az eltérő szóalakok felsorolására is. (A két szempont érvényesítési módjáról alább lesz szó.)

b) Gondot okoz a homonimák feltüntetése. Ha ti. a szótár nem tesz különbséget az *ég* ige és főnév, a *bár* főnév és kötőszó stb. szók közt (nem is szólva az olyan finomabb eltérésekről, mint az *az* névmás és névelő, az *egy* számnév és névelő, a *mi* személyes és kérdő névmás stb.), akkor mennyiségileg ugyan teljes lehet a szótár, de nagyon kérdésessé válik a használati értéke. [6]

c) Igen gyakran merül fel a szóhatár, az egy vagy több szó kérdése. Ilyenek pl. az összetett igealakok: *mentem volna*, *ich bin gegangen*, *je suis allé*. [7]

d) Kérdéses az egy értékű, azonos jelentésű alakváltozatok besorolása: *borús*~*borus* (természetesen itt nem a helyesírás, hanem a költői nyelvhasználat szerinti alakváltozatokról van szó, de a kérdést bonyolítja a mindenkori helyesírással való összefüggés is; tehát a hangalaki és helyesírási variánsokat is figyelembe kell venni); *mondta*~*mondotta*, *folyják*~*folyjon* stb., ugyanígy *Actuarius*~*Aktuar* (Goethe-szótár I/3:258, 329), *menneskelig*~*menskelig* (Ibsen-szótár 591); *maco-a* (Cervantes-szótár 627) stb. [8]

e) A magyar nyelvben talán minden más európai nyelvénél erőteljesebben jelentkeznek a külön- és egybeírás okozta dilemmák: *helyben hagy*, *két emeletes*, *őszi rózsza* stb.

Mindezek a kérdések az írói szótár típusaitól függően különböző módon és mértékben ugyan, de mindenkor fenyegető Damoklész-kardként lebegnek az írói szótár szerkesztője felett.

3. A teljességi követelmény kielégítésének lehetősége egyenes arányban van az írói szótár funkcionális hierarchiájával. Értve ezen azt, hogy minél egyszerűbb funkciót tűz maga elé a szótár, annál könnyebb a teljesség megvalósítása. De mindjárt hozzá kell tennem azt is, hogy a teljesség megvalósításának ténye, illetőleg foka nem szükségszerűen vonja maga után a használhatósági mutató növekedését. Magyarán: legkevésbé sem biztos, hogy a teljességet legjobban megvalósító írói szótár egyúttal leghasználhatóbb.

A teljességet legkönnyebben és legtökéletesebben formális alapon, az egy funkciós szótárakban — tehát indexekben — lehet megvalósítani. Lássunk egy konkrét példát!

Az egy funkciós, indexelő írói szótárnak egyik modern formájú, tudományos és gyakorlati igényt egyaránt szolgáló típusa a gyakorisági szótár.

Rendelkezésünkre áll a Divina Commedia modern feldolgozású gyakorisági szótára M. L. ALINEI szerkesztésében (1965.). [9]

A gyakorisági szótár nevében hordozza funkciójának megjelölését: a szavak előfordulási frekvenciájának bemutatását. Mellőzve most a gyakorisági szótárnak mint írói szótártípusnak funkcionális elemzését, csupán a teljesség szemszögéből követem a szótár szerkesztőjének elvi és gyakorlati alapvetését.

A szótári egység megállapítása — mondja ALINEI — az egyetlen lehetséges objektív módon, vagyis csak úgy történhet, hogy „írott szó az az alak, amely egy szövegben lenyomatva található, — a ma már klasszikus definíció szerint — egy vagy több betűből áll, s ezeket térköz előzi meg és követi.” [10] Bármely más számolási egység lexikális szinten már kiválasztást jelentene, melyben egyéni vagy tisztán önkényes szempontok nyilvánulnának meg. Ezzel végtelenen deformálnák a végső ered-

ményeket és lehetetlenné tennék azoknak a későbbi összehasonlítását — fejtegeti tovább Alinei. [11]

E tisztán formális elv jogosultságát, más (szemantikai, grammatikai) követelményekkel való egybevetését itt nem boncolgatom. Kétségtelen, hogy minél egyszerűbb módon történik valamely rendszerező feladat elvégzése, annál egzaktabb és egyértelműbb az eredménye, de ennek megfelelően korlátozott hatása, érvényességi köre is. Ha pl. a közlekedésben csupán a szabad vagy tilos áthaladást jelezzük, mint a gyalogos átkelő helyeken, a jelzés teljesen pontos, egyértelmű. A modern nagyvárosi forgalomban mégsem alkalmazható az ilyen egyfázisú jelzés, mert csupán az egyenesen haladó járművek részére ad tájékoztatást, tehát funkciója erősen korlátozott, nem tudja kielégíteni a bonyolultabb, több irányú közlekedési rendet. Hasonló a helyzete, illetőleg szerepe a csupán formális alapon teljes írói (gyakorisági) szótárnak is. Ha a szavak számbavétele csakis azon az alapon történik, hogy az írott szót megelőzi és követi az üres betűhely, akkor pl. a francia határozott névelő (*le, la*) egyszer külön szó lesz, máskor (*l'* alakjában) egy másik szó hangsorát fogja növelni, és szükségszerűen torz képet kell kapnunk a névelőknek egy bizonyos korpuszon belül előforduló számáról. Ha teljes igényű szótárt (bármilyen típusút) azért készítünk, hogy minél hívebben tükrözze a feldolgozott korpusz szóanyagát, akkor az ilyen torzításokat feltétlenül ki kell küszöbölnünk. (Ki is lehet, csupán egy másik szempontot, egy újabb besorolási alapot is be kell iktatnunk a szöveg szókra bontásának formális szempontja mellé: a funkcionális, illetőleg szófaji szempontot, tehát a szöveget — akár a formális elv megőrzésével is — külön meg kell vizsgálnunk a *l'* betűjel előfordulása szerint, s ezt a névelő értékű betűjelet külön szócsoporthként kell feltüntetnünk. A gépi rendszerezésben, mondjuk, lyukkártyás feldolgozásban is elvégezhető az ilyen finomítás, csupán eggyel több rovat szükséges a külön szóként feltüntetendő *l'* részére.) Ugyanez a helyzet természetesen az *au~á la, zum~zu dem* stb. esetében, valamint a homonimákkal kapcsolatban is.

A magyar nyelvben még jóval több torzítási lehetőség, buktató adódik a szókészlet szótári tükröztetésében: a külön- és egybeírás, a kötőjeles írás határsávjainak ingadozása a lexikográfiában megannyi eltéréshez vezethet.

Végső következtetésként megállapíthatjuk, hogy egy korpusz teljes szóanyagának számbavétele illetőleg jegyzékbe (szótárba) sorolása lehetséges; a szavak (szótipusok, illetőleg szóalakok) számának megállapítása azonban csakis több szempontú módszer alkalmazásával érhető el, és bármely egzaktnak tetsző módszer ellenére is csak relatív pontossággal közelíthető meg.

Abban a felfogásban, hogy a pusztán formális szempont alapján nem lehetséges valamely szöveg szókincsének teljes számbavétele, más konkrét példák is megerősítenek.

Az írói szótár legegyszerűbb egysikű típusába tartozik, s a gyakorisági szótárnál ősi és elterjedtebb az ún. index: valamely írói szöveg szavainak (rendszerint betűrendes) felsorolása. Ennek a műfajnak is van jelentős modern képviselője: *Index de Pline le jeune*. [12]

Az indexnek — mint ezt az említett könyv szerkesztői is jelzik bevezetőjükben — az a feladata, hogy hűen és pontosan feltüntesse a szerző (adott esetben Plinius) által használt szokat, szóalakokat, vagyis hogy teljes képet adjon a szókincsről. A követelmény tehát egyszintű és szerény, mégis a feldolgozás számos dilemma elé állította a szerkesztőket, amikor a variánsok (alakváltozatok), a több szófajú szók, participium és melléknév stb. egy vagy külön szónak osztályozásában egész sor minősítési elvet kellett felállítaniok. Dönteniök kellett pl. abban, hogy az egyes *ad* praepositioval előforduló egybeírt tulajdonneveket meghagyják-e egy szónak, vagy

a praepositio különválasztásával helyreállítsák a nagybetűs tulajdonnevet (ez utóbbi mellett döntöttek) stb. E néhány szerkesztési elv idézése tehát ismét csak oda vezet, hogy a teljességi igény kielégítése több szempontú gondos vizsgálatot kíván, és csak megközelítő pontosságú lehet.

A mércének ez a szerényebb fokra állítása csupán óvatosságra int, és a még oly csalhatatlannak látszó módszer korlátaira figyelmeztet, de legkevésbé sem jelentheti az egzaktásra törekvés elhanyagolását.

4. Ha — mint láttuk — a teljességi elv érvényesítése problematikus az írói szótár egyszerűbb, egyfázisú típusaiban, természetesen még több gondot okoz a fejlettebb írói szótári formákban: a funkcionális írói szótárakban.

A következőkben azt vizsgálom, hogyan realizálják a modern írói szótárak a teljesség követelményét, s ezek alapján keresem a teljesség megvalósításának legjobb, legkéleltesebb formáit és módjait.

A funkcionális típusú szótárak jellemzője, hogy a feldolgozott korpusz szavainak pusztá felsorolása helyett, illetőleg mellett figyelembe veszik a szavak konkrét felhasználási módjait is. Tehát a szótárakat valóságos funkciójukban (kontextusban) mutatják be — szemantikai, grammatikai, stilisztikai vagy egyéb rendszerező elvek alapján. Mellőzve az ilyen jellegű írói szótárak egyszerűbb, kezdetlegesebb csoportját, az ún. konkordanica szótárakat, a legfejlettebb, önállósult írói szótárfajtával foglalkozom, amelyet összefoglaló névvel értelmező írói szótárnak nevezek. Ennek a szótártípusnak időbelileg első, iskolát teremtő képviselője a *Puskin-szótár*, legnagyobb szabású — még befejezetlen — vállalkozása a *Goethe-szótár*. E két hatalmas piramis között összekötő láncolatként helyezhető el a lengyel *Mickiewicz*-, a bolgár *Botev*-, a román *Eminescu*-szótár; több-kevesebb eltéréssel e csoporthoz sorolható a norvég *Ibsen*-, a spanyol *Cervantes*-szótár és még számos, részben megjelent, részben folyamatban levő szótári mű. Végül ide sorolom a megjelenésben igen késedelmes, de elméleti megalapozottságukban egyáltalán nem lemaradó, készülő, illetőleg megjelenésre váró magyar írói szótárakat is. [13]

5. Ebben az értelmezőnek nevezett szótári típusban a teljesség követelménye többszörösen szétbontva jelentkezik. A szótáraknak a felsorolása, amely az egyfázisú szótárak (indexek, gyakorisági, statisztikai stb. szótárak) egyetlen funkciója, itt a címszókban, még pontosabban a címsorban jelentkezik: mégpedig az egyfázisú szótáraknál differenciáltabban. Ezen azt értem, hogy ezek a szótárak (a címsorban vagy a szócikkben) megkülönböztetéssel feltüntetik a hangtani és írásbeli változatokat is. E tekintetben a Goethe-szótár emelkedik ki a változatok jelzésének egész skálájával. A félkövéren szedett címszók mellett ilyen jelzéseket, illetőleg felsorolásokat találunk:

addio, gelegentl ‚Adio‘, einmal ‚Adidio‘; **Adelbert** auch ‚Adalbert‘; **adelig** Wortform unregelmäßig; **Adjunctum** auch Kleinschreibg; **Adjutant** einmal ‚Adjutant‘; **adressieren** neben ‚adressiren‘ auch ‚addressiren‘, ‚addressiren‘, ‚addressieren‘ u ‚adressieren‘; **Adreszkalender** wechselnde Schreibung; **Adular** Sg: mehrf, ‚Adularia‘; Pl.: ‚Adularien‘, einmal ‚Adulare‘; **Advokat** meist -c-; ‚Advocate‘.. ‚Advokate‘; **Advokatur** nur -c-; **advozieren** ‚-ciren‘ u ‚-ziren‘. [14]

A Puskin-szótár is feltünteti az alakváltozatokat; mégpedig egyrészt a címszók mellett: ИЗМЕНЕНИЕ (изменение) [15]; másrészt a felhasználásból adódó nyelvtani alakváltozatokat a szócikkben felsorolt példák keretében, de félkövér szedéssel kiemelve. (Ez a megoldás jelentős helymegtakarítással jár.)

A magyar szótárak eljárása a szóalakváltozatok feltüntetésében a teljesség és áttekinthetőség pontosságára mutat. A Petőfi-, Juhász- és József Attila-szótár feltünteti a címsorban a) a címszó alakváltozatait (a hangtani és betű szerinti [helyes-

írás] eltéréseket egyaránt), és felsorolja a felhasználásból adódó, tehát a különböző toldalékokkal ellátott szóalakokat is.

Így a Petőfi-szótárban: **dal** fn 185: **dal** 184, **dall** 1 -Ø 42 (b. 2), -ok 5; -om 10 (t. 1), -od 6, -a 13 (b. 1), -unk 2, -otok 1; -aim 10, -jaid (t. 1), -ai 1/-t 26, -okat 4, -omat 3, -át 9, -unkat 1, -aimat 2, -ait 2; -ban 2, -odban 1 ~ -odba' 1, -ában 1 ~ -ába' 1, -aimban 2; -odért 1; -án 8; -nak 1, -omnak 1, -ának 1, -ainak 1; -nál 1; -ra 6, -okra 1 ~ dallokra 1, -omra 1, -odra 1; -ról 1, -odról 1 ~ -odrul 2; -ától 2; -lál 1; -okkal 1, -ával 5, -aimmal 1; [**dália**] fn: **dahlia** 1/ **iák** 1. [16]

A Petőfi-szótár rendszerét követi a József Attila-szótár is. A Juhász-szótár abban tér el tőlük, hogy fő címszóként mindenkor a Juhász Gyula-i alakváltozatot (változatokat) tünteti fel, s ezután közli (zárójelben kiemelés nélkül) a helyesírási, illetőleg köznyelvi szóalakot. (A köz-, illetőleg irodalmi nyelvi alaktól eltérő változat csak ritkán fordul elő. Pl. *szögedi*: *szegedi*.)

6. A teljességnek a szótípusokkal, szóalakokkal foglalkozó eddig tárgyalt kérdései nem ölelnek fel minden részletet. Tehát az eddigi tételek is csak bizonyos köztöttségek között érvényesek. A teljesség mibenlétét ugyanis még tágítani lehet, sőt bizonyos esetekben kell, két irányban is. Lefelé, vagyis további részletkérdések tekintetében tisztázni kell azt, hogy mit tekintünk alakváltozatnak hangtani és helyesírási szempontból. Vagyis a megvalósítás gyakorlatában olyan mikroproblémák merülnek fel, mint egyes szók nagy kezdőbetűs írása. Ez elsősorban a magyar szótárszerkesztők gondja. (A németben éppen fordítva merül fel ez a kérdés a főnevek kis betűs írása kapcsán.) Bármilyen jelentéktelennek látszik is, fogós a kérdés azért, mert nemcsak arról van szó, hogy feltüntessük-e az *Élet*, *Álom*, *Tőke* stb. írásmódokat (amelyek legtöbbször stilisztikai értékkel is párosulnak), hanem arról, hogy mit kezdjünk a kültői nyelvben a sorkezdő nagybetűkkel. Nagybetűs írásnak számítuk-e vagy sem? A teljes precizitás ilyenkor azt követelné meg, hogy különbséget tegyünk a sorkezdő és sorbelseji nagybetűs szók között. (Az elsőket nem, az utóbbiakat külön helyesírási alakváltozatnak minősíthetnénk.) De így is fennállhat az a kettősség, hogy a sorkezdő helyzet egybeesik a kiemelés szerinti nagybetűs jelzéssel. Tehát teljesen megnyugtató, biztos megoldás így sem lehetséges. Ezért helyeselhető a József Attila-szótár szerkesztőjének az az álláspontja, hogy ha „a kis- és nagybetűs kezdés olyan szavakra vonatkozik, melyek a szövegben fordulnak elő, ezeket a változatokat a szótár bemutatja, de csak akkor, ha a példát idézi. A szóstatistikába nem kerülnek bele.” [17] A Juhász-szótár hasonló módon — lehetőleg — feltünteti a sorbelseji nagybetűs szókezdetet, de a címszók közé variánsként nem sorolja be.

Hasonló apró részletkérdések merülhetnek fel a központosítás vagy különböző írásjelek alkalmazása révén, pl. *szívembe* (lativus), *szívembe* (locativus) rímkényszerből vagy más okok miatt; sőt ez utóbbi lehet *szívembe'* is. Az ilyen aprólékos kérdésekben megnyugtató elvi álláspontot találni aligha lehet, s talán nem is érdemes. Itt a mindenkori korpusz adatainak gondos analízise alakíthatja csak ki a követendő módszert.

7. Egészen más természetű kérdések merednek elénk, ha a teljesség mibenlétét nem a legapróbb leágazások felé, hanem ellenkező irányban a gyökérzet felé próbáljuk nyomozni, a legmélyebb pontot keresve. Más szóval: amikor variánsokról beszélünk, a variánsok felhasználásának határvonalát kell pontosan meghúznunk, hiszen a vizsgálható terület szűkíthető és tágítható. Voltaképpen tehát a szövegvariánsok kérdéséről van itt szó. Ez a teljesség szempontjából azt jelenti, hogy az egyik szemléletmód szerint kiválasztom a szótárilag feldolgozandó korpusz szövegét (kiadását), és ennek kereteit szigorúan megtartva figyelmen kívül hagyok mindenféle más szövegben (kiadásban) felbukkanó változatot. A másik szélsőséget képviselő

szótár szerkesztője viszont gondosan felkutatja és felsorakoztatja valamennyi létező változatot, és feltünteti az előforduló valamennyi szóalak variánsát. Mindkét fel-fogás, illetőleg feldolgozásmód jogosult lehet, és természetesen mindkettőnek van-nak előnyei, hátrányai egyaránt.

Ha a teljességet az egzaktssággal akarjuk párosítani, akkor az elsőként említett elvi alapról jobban megközelíthetjük, és áttekinthetőbbé tehetjük a szótárt. Azaz csakis a pontosan körülhatárolt korpusz teszi lehetővé a teljesség megvalósítását. Ha tehát az írói szótár szerkesztőjének az a szándéka, hogy kiválasztott korpuszának szókincsét a lehető teljességgel és legjobb átvilágítással mutassa be, pontos és szigorú határvonalat kell húznia a szövegváltozatok tekintetében. Az ilyen szempontokat követő szótár igen alkalmas bázis a különböző mennyiségi, statisztikai stb. adatolás és kutatás, összehasonlítás és viszonyítás számára, s ezeknek a modern tudományos vizsgálatokban — mint ismeretes — igen jelentős szerepük van. [18]

De készülhet az írói szótár olyan céllal is, hogy a költői nyelvhasználat, az egyéni stílussajátságok minél teljesebb bemutatása a szerkesztési cél. Ez a költői életmű, az alkotó egyéniség, továbbá az egyes részletek szemantikai, eszmei stb. értelmezése, illetőleg explikálása szempontjából egyaránt fontos lehet. A választást legtöbbször külső körülmények, a rendelkezésre álló adottságok döntenek el. Az egykori Shakespeare-szótárak egyik indítéka éppen az volt, hogy a szövegvariánsok tömkelegéből jobban, biztosabban, könnyebben kihámozható legyen a leghitelesebb, legértékesebb, leghasználhatóbb szöveg.

Ha viszont a szótár készítését már megelőzte a megfelelő szövegkritikai vizsgálat, a variánsok jobban elhelyezhetők, könnyebben áttekinthetők a kritikai kiadás jegyzetapparátusában, mint az írói szótárban. (Emellett szól a szótár műfaji kötöttsége is.) A helyes megoldást, illetőleg sorrendet tehát elvileg így látom: *szövegkritika* → *kritikai kiadás* → *írói szótár*. [19]

8. Különböző szerkesztési elvek és szempontok, terjedelmi korlátok vagy egyéb okok miatt az írói szótár szerkesztői — a teljességi igény relatív fenntartása mellett — sajátos megkülönböztetéseket, szelektálásokat alkalmaznak.

Sokat vitatott kérdés a tulajdonnevek feltüntetése a szótárban. [20] A teljességi igény, a szókincs reális tükröztetésének elve feltétlenül azt kívánja meg, hogy a korpusz minden szava megkülönböztetés nélkül benne legyen a szótárban, tehát a tulajdonnevek és a velük sok tekintetben azonos elbírálás alá eső idegen nyelvű szók is. Ezen az elvi alapon állnak a magyar írói szótárak. Ezt az elvet alkalmazza — többek között — a Mickiewicz- és Botev-szótár is.

Viszont a szótár műfaji egységét — többé-kevésbé — megbontja a tulajdonnevek, idegen szók értelmezése. Ezek a címszók ugyanis ismerettári (lexikonszerű) adatok közlését kívánják meg. (Pl. a személynevekkel kapcsolatban legalábbis a foglalkozás, születési, halálzási év megjelölését; idegen nyelvű szóknak a fordítását stb.)

Terjedelmi szempontok is közrejátszhatnak (főleg olyan nagy mennyiségű tulajdonnév esetén, mint amilyen a Goethe-szótárnak számolnia kell). Ennek következménye, hogy egyes szótárak bizonyos korlátozásokat alkalmaznak a tulajdonnevek, illetőleg idegen szók besorolásában. Ez a szempont mutatkozik a Puskin- és Goethe-szótár szerkesztőinek eljárásában. De az általuk alkalmazott áthidaló megoldás — a tulajdonnevek mellőzése, ha nincs appellatív értékük — sok ingadozásra ad alkalmat. [21] Segítő megoldásként alkalmazható eljárás a tulajdonnevek külön jegyzékbe sorolása. Ilyen fűggelékes névjegyzékeket alkalmaz — több régi szótár mellett — C. V. BOCK modern konkordancia szótára is, külön jegyzékekbe sorolva a történelmi és földrajzi, továbbá mitológiai, valamint a személyneveket. [22]

Az idegen szókkal kapcsolatban a Puskin-szótár csak az orosz szövegben elő-

forduló más nyelvű szókat tünteti fel. A Goethe-szótár sem veszi figyelembe a nem német nyelvű szövegek szavait.

9. Az értelmező írói szótárak számára a teljesség kérdése nem korlátozódik a szótípusok és szóalakok felsorolására; sőt a kérdés lényege nem is a szavak (szótípusok és szóalakok) összegyűjtése, hanem a szók felhasználásának bemutatása. A felhasználással szemben megkívánható teljességi igény kielégítése ugyanis sokkal bonyolultabb és sokkal nehezebben megoldható feladat, mint a szavak indexelése.

Ha egy írói szótár nemcsak a szómutatóban, hanem a szavak funkcionális ábrázolásában is teljességre törekszik, természetesen figyelembe kell vennie a feldolgozott korpusz összes előfordulásait, azaz a teljesség ilyen értelemben azt jelenti, hogy az írói szótárnak be kell mutatnia valamennyi szót valamennyi előfordulásban.

Ez az elvi követelmény. A gyakorlati valóság ezzel szemben az, hogy még soha egyetlen írói szótár sem valósította meg ezt a teljességet. Nem valósíthatta meg első-sorban terjedelmi okokból.

A legnagyobb eddigi írói szótári vállalkozás a Goethe-szótár. A szótár első kötetének három füzete jelent meg 1969-ig, s a betűrendes címszók sora az *Allgemeinheit* szóig jutott el. Az utolsó füzet megjelenését mintegy húsz év múlva tervezik a szerkesztő munkacsoportok. Pedig ez a szótár Goethe 90 000 szótípusának kereken három milliónyi felhasználást tartalmazó adattárából csupán a többszörös szűrőn keresztül lepárolt példákat sorakoztatja fel. Hol is lehetne egy olyan munkacsoport, amely a valóban teljes Goethe-szótárt megszerkesztené, hol volna az a nyomda, amely ilyen végtelen sorozatú művet kiadna, és hol volna az az olvasó vagy kutató, aki a szótári kötetek százai közt futkosva át tudná tekinteni az érdeklődését felkeltő vagy vizsgálatához szükséges adattömeget? A szók felhasználásának teljes bemutatása még akkor is kivihetetlen, ha sokkal kisebb terjedelmű életműről van szó, mint ezt alább még látni fogjuk.

A szók felhasználásait bemutató teljes írói szótárakról tehát az eddigi gyakorlat szerint nem beszélhetünk. Hangsúlyozom az eddigi gyakorlatot, az írói szótáraknak könyvalakban való megjelenését. A technikai eszközök fejlődésével ugyanis egyáltalán nem utópisztikus akár a Goethe életművéhez hasonló nagy terjedelmű szövegek gépi feldolgozása és az adatok tárolása, illetőleg a mindenkori kutatási szükségletnek megfelelő adatoknak ugyancsak gépi úton történő kiválogatása, feldolgozása, amint ez már több vonatkozásban az USA számos egyetemén, Európa több országában történik. [23]

A szótáraknak — s így az írói szótáraknak is — hagyományos, könyvként megjelenő formája azonban ma még általánosan elterjedt uralkodó szótári forma, s nyilván még jó ideig az is marad. Fejtegetéseim is erre a szótári formára vonatkoznak.

10. Ha már most az elmondottak alapján az írói szótár funkcionális teljességéről egyáltalán beszélhetünk, az csakis megszorításokkal történhet. A szóknak mint lexikális elemeknek vizsgálatában — láttuk már előbb — különbséget kell tennünk a szótípus és szóalak között. Miért ne tehetnénk ugyanilyen megkülönböztetést a szavak felhasználásában is? Vagyis az írói szótár funkcionális teljességi igénye az előfordulási típusok bemutatására irányulhat. A funkcionális teljesség az írói szótárban tehát nem egy címszó összes előfordulásainak felsorolását, hanem a felhasználási típusok bemutatását jelenti. Kérdés, milyen alapon történjék ez a tipizálás.

Természetesen többféle osztályozási alap lehetséges. Így grammatikai (vagyis az egyes szók mondattani szerepe alapján, pl. egy főnévnek alanyi, tárgyi, különböző határozói stb. felhasználás szerint; a melléknévnek jelzői vagy állítmányi használata

szerint stb.); stílusztikai érték szerint (pl. a szók metaforikus felhasználása vagy más stílusztikai szempontok alapján.) [24] Az értelmező típusú írói szótárak számára a legtermészetesebb s gyakorlatilag is nyilván legcélszerűbb rendszerezési alap a szemantikai szempont, vagyis a szók felhasználásának a jelentés (jelentésárnyalat) szerinti csoportosítása.

Igazat kell adnom a formális elv követőinek abban, hogy minden kiválasztás és csoportosítás csak bizonyos önkényességgel, szubjektív módon végezhető. Ámde az önkényesség és szubjektivitás nagyon terjedelmes fokozati skálát ölel fel, s megfelelő korlátozással és szabályozással legalább ugyanolyan mértékben képes a valóság tükröztetésére, mint a pusztán formális szemlélet szerinti eljárás. (Főntebb már láttuk, hogy ez is csak torzításos ábrázolásra képes.)

11. A továbbiakban annak vázolására törekszem, hogyan valósítható meg az írói szókincs minél hívebb funkcionális bemutatása lexikográfiai eszközökkel — végeredményében a mintavétel elvi alapjáról indulva. Téziseimet elsősorban egy konkrét példához: a Juhász-szótárhoz kapcsolom. Részint azért, mert a Juhász-szótárral kapcsolatos eljárásokat (kísérleteket) ismerem legaprólékosabban, így innen legjobban kiválogathatom az illusztráló példákat és módszereket is. Másrészt a Juhász-szótár szerkesztési és kiadási körülményeinek alakulása során olyan fokozatokat kellett végigjárnom, amelyeket éppen a teljességgel, illetőleg a teljességért folyó harc tett szükségessé.

Juhász Gyula költői nyelvének kereken 13 000 szótípusa a feldolgozott korpuszban mintegy 150 000 szóalakban, illetőleg előfordulásban szerepel. Ez a szótári viszonylatban nem nagy mennyiség arra sarkallt, hogy a funkcionális bemutatásban is minden előző írói szótárnál nagyobb teljességre törekedjem. Az olyan indexszámok azonban, mint az *a*, az névelőnek kereken 15 000, az *és*, *s* kötőszónak csaknem 6000 előfordulása racionalizálásra készített. (Itt a terjedelmi okok mellett az áttekinthetőség is a racionalizáló szelektálás mellett szól.) Ezért a teljességi követelményt a Juhász-szótár számára úgy jelöltem meg, hogy a gyakoribb (kb. 50-nél nagyobb indexszámú) formákkal kapcsolatban csak típuspéldákat közlök, de a tartalmas szók minden előfordulását bemutatom a szótárban. A teljesség első korlátozásában tehát mennyiségi (terjedelmi) és racionalizálási okok játszottak közre, csak úgy, mint más szótáraknál. (A Mickiewicz-szótár szerkesztősege is mechanikus korlátozásra kényszerült: azokat a szókat, amelyeknek előfordulási száma meghaladja a 300-at, nem tünteti fel valamennyi előfordulásában, csak válogatott idézeteket közöl.) [25] De ilyen korlátozást alkalmaz már a Puskin-szótár is. Kérdés, lehetséges-e ilyen mintavételes eljárással biztosítani a valóság, a tényleges felhasználás hű ábrázolását. Ha tisztán mennyiségi műveletről volna szó, viszonylag egyszerű matematikai számítással megállapítható volna az a szövegmennyiség, amelynek feldolgozása szükséges a variánsok (előfordulási alakváltozatok) feltüntetéséhez, s amelyen túl már fölösleges volna a további adattári felhasználás, mert már nem kapunk új adatot.

A Juhász Gyula költői nyelvében végzett számos kísérlet alapján az a meggyőződésem, hogy ilyen szövegmennyiségi minimum csupán egy-egy azonos típus (akár jelentés, akár grammatikai vagy stílusztikai típus) vizsgálatában alkalmazható — mennyiségi vonatkozásban. Ha pl. azt keresem, hogy a magyar nyelvű szövegekben milyen arányban fordul elő a *van* létige mint igei állítmány, illetőleg mint névszói állítmány kiegészítő része, akkor megállapítható az a szövegmennyiség, amelyen túl a mutató már nem változik. Hasonlóképpen, ha azt keresem, hogy egy szónak az Értelmező Szótárban feltüntetett jelentésstruktúrája milyen arányok szerinti elosztásban tükröződik, elérhetek egy olyan szövegmennyiségi határt, amelyen a mutató számok sztenderdizálódnak. [26] Ám az írói szótári feldolgozásban fordított eljárást

kell alkalmaznunk. Tehát nem lehet használni olyan módszert, amely a feldolgozandó korpusznak mint szövegmennyiségnek csak bizonyos részét veszi figyelembe. Bármily csekély legyen ugyanis a meg *nem* vizsgált szövegrész — pl. 90%-nyi átvizsgált szöveg mellett mellőzött 10% — ebben mindig lehet (és a tapasztalat szerint legtöbbször van is) egy olyan jelentésárnyalat, stilisztikai sajátosság stb., amely az átvizsgált, viszonylag nagymennyiségű szövegben nem fordult elő. Meggyőződésem szerint az írói szótár realitása, hitelessége megköveteli, hogy minden egyes szótípust a teljes korpusz alapján, vagyis valamennyi előfordulás figyelembevételével vizsgáljunk meg. Mintavétel tehát az írói szótárban nem történhet szövegmennyiségi korlátozással, hanem csak az összes adatok számbavétele után. Viszont törvényszerűségnek könyvelhető el az, hogy minél nagyobb előfordulási számban jelentkezik egy címszó, annál több az azonos értékű (azonos jelentésű, illetőleg jelentésárnyalatú, azonos stilisztikai sajátosságokat mutató, azonos grammatikai funkcióban szereplő stb.) adat. (E szabályosság kiaknázási lehetőségeiről alább még szó lesz.)

A szótári feldolgozás során egymás mellé kerülnek a teljesen vagy csaknem teljesen egyező adatok. Pl. egy melléknév többször szerepel egyazon alaptag jelzőjeként (*csillagos ég*; költői nyelvben nem ritkák a refrénsorok stb.). Csak természetes, hogy ilyen esetben szükségtelen az adatok formális ismétlése. A teljesség megóvásá- val ilyenkor elegendő a többszöri előfordulás jelzése (a lelőhely feltüntetésével). A szelektálás első, legegyszerűbb formája tehát az ismétlések kiküszöbölése.

Tekintélyes azoknak az adatoknak a száma is, amelyekben a címszó jelentése és grammatikai (stilisztikai) felhasználása lényegében azonos, de a tágabb kontextus eltérő. (Pl. „Hány csók csattan?”; „Csók csattan néha, néha”; „Annabáli csók is csattan még az éjben.”) A teljességi követelmény megóvásával az ilyen példák- ból is mellőzhető az ismételt bemutatás (természetesen megfelelő jelzéssel utalva a többszöri előfordulásra). [27]

Ezekkel a korlátozásokkal, de lényegében még a teljesség megóvásával készült el a Juhász-szótár kézírata. Kiderült azonban, hogy az így összeállított, teljes szótári anyag terjedelmileg több, mint kétszerese a kiadási keret szerint lehetséges terjedelmnek. Következésképp a szerkesztőnek választania kellett: vagy megőrzi eredeti koncepciója szerint a teljességet, és belátható ideig lemond a szótár megjelenéséről; vagy újra átdolgozza, azaz lerövidíti a szótár anyagát egy olyan rendszerezés alapján, amely lehetővé teszi a terjedelem 60%-os csökkentését.

Hosszas töprengés és többszöri kísérletezés után a második lehetőséget választottam.*

12. A megoldandó feladat tehát az volt, hogy a teljesség elvének megőrzésével felényire kellett rövidíteni a példatárát. (Néhány százalékos rövidítést el lehetett érni az értelmezések tömörítésével és bizonyos technikai jelzések racionalizálásával.) Az első kísérletek arra irányultak, hogy a jelentéstípusok megőrzésével egy-két bemutatató példa mellett a többi előfordulások lelőhelyét tüntessem fel. A terjedelmi kérdés talán ezen a módon is megoldható lett volna, de a közlendő példák kiválasztása így valóban csak szubjektíve és önkényesen vagy teljesen mechanikusan történt volna. (Kísérletképpen, pusztán a terjedelmi áttekintés céljából néhány betű anyagát rövidítettem úgy, hogy a címszó egyes jelentései [jelentésárnyalatai] mellett csak az első idézett példát hagytam meg. Az ilyen eljárás szükségszerű következménye, hogy gyakran semmitmondó példák mellett nem kerültek volna a szótárba a tartalmilag, stilisztikailag vagy grammatikailag jelentős, jellemző adatok.)

*Ez alkalommal is köszönetet mondok GÁLDI LÁSZLÓ professzornak a nyelvészeti tudományok doktorának az átdolgozással kapcsolatos, értékes tanácsaiért.

Mínt hogy az írói szótár példaanyagában a teljességi igény a jelentésstruktúrához igazodik, nyilvánvaló, hogy az egy címszó alá tartozó adatokat elsősorban a jelentés (jelentésárnyalat) szerint kell csoportosítani. Kérdés, meddig lehetséges, illetőleg célszerű a jelentés szerinti differenciálás. Hiszen ad absurdum vive az eltérések szerinti osztályozást, oda jutnánk, hogy a fő vonásaiban megegyező nagymennyiségű adatok közül kettő sincs tökéletesen azonos (vö. a szemantikában az „új felhasználás: új jelentés” szélsőséges elméletét). [28]

A gyakorlatban valamely nagyobb adatmennyiséget a vizsgálat célja szerint meghatározott szempont (szempontok) alapján mindig be tudunk sorolni kisebb csoportokba. A csoportok számát szükségszerűen éppen annak alapján határozzuk meg, hogyan tudjuk valamennyi adatunkat az egyes csoportokban (alcsoportokban) elhelyezni. Ez a tétel érvényes a jelentések, jelentésárnyalatok számának megállapításában is. Ha pl. egy vizsgált korpuszon belül a *kéz* szónak van 350 előfordulási adata, ezeket az ÉrtSz tanúsága szerint hét jelentéscsoportba, azokon belül még két-öt jelentésárnyalat szerinti alcsoportba sorolhatjuk. Az adatok csoportosítása a mindenkori tárgy-, terület- és cél sajátos szempontjaihoz igazodva változik, tehát nem lehet általános sablont alkalmazni az adatok kiválasztásában, a mintapéldák összeállításában sem. Ezért van szükség valamilyen módszeres eljárás kialakítására.

Különböző írói szótárak több ezer szócikkének egybevetése alapján a gyakoriság és jelentés viszonyának alábbi alakulása figyelhető meg. (További statisztikai vizsgálattal az arányok esetleg még finomíthatók, de az általános törvényszerűségek nyilván nem változnak):

a) A szógyakoriság szempontjából

hapax a címszók	55—60%-a
2—10 előfordulású szó	10—15%
10—20 előfordulású szó	8—12%
20-nál nagyobb előfordulású szó	6—10%;

b) A jelentésstruktúra szerint (a jelentésárnyalatot is külön egységnek számítva):

egyjelentésű szó	60—65%
2—3 jelentésű szó	30—35%
többjelentésű szó	5—10% (főleg formaszók).

E számadatok tanúsága szerint az írói szótár szócikkeinek igen tekintélyes része (kerekén 80%-a) általában 1—2, maximálisan 8—10 illusztráló példával rendelkezik jelentésenként, s ezekben a szócikkekből a szótár az írói nyelvhasználat teljességét tudja tükröztetni. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a teljesség lényeges csökkentése nélkül az írói nyelvhasználat realitásának megőrzéséhez, illetőleg ábrázolásához egy-egy jelentés illusztrálására maximálisan 8—10 idézet szükséges. Következésképp a nagy indexszámú szócikkekből ennyi idézett példa elegendő a címszó egy-egy jelentésének hiteles bemutatására. A többi mellőzhető. A kérdés csak az, hogyan történjék az illusztráló példák kiválasztása.

13. A tulajdonképpeni kiválasztásra tehát akkor kerül sor, amikor egy címszóhoz — természetesen egy jelentésen belül — több példa közül kell választani. (A jelentésárnyalatok megállapításának igen bonyolult kérdéseivel itt nem foglalkozom.)

Írói szótárról lévén szó, feltétlenül figyelembe veendőnek tartom az alábbi szempontokat:

a) Tartalmi mozzanatok (az idézet tükrözze a szóban forgó író, költő egyéniségét, gondolkodásmódját). Am ha egyoldalúan, kizárólag a „szép” költői példákat

választjuk ki, akaratlanul (vagy akarva) megszépítjük, tehát torzítjuk az író valódi arcát. Ezért a tartalmi sokszínűségnek egyik vezető mozzanatnak kell lennie.

b) Ha nem kizárólag teljes mondatokat idézünk is, (s erre terjedelmi okokból gyakran kényszerülünk), a választott és idézett példák alapformája mégis legtöbbször a mondat. Önként kínálkozó kiindulási alap tehát a szelektálásban a mondat pillére: a predikatív szerkezet. Lexikográfiai a legváltozatosabb, legkülönbözőbb grammatikai, stilisztikai, szemantikai funkciók hordozója a főnév. [29] A predikatív szerkezetben a főnév rendszerint alanyként jelentkezik, kézenfekvő tehát, hogy az alanyból kiindulva történjen az idézet kiválasztása. Vagyis a tartalmilag megfelelő alkalmas idézeteket közvetlenül az alanyok, mint címszók alá sorolhatom. Ámde ez a besorolás aránytalan eltolódásokhoz vezethet az egymás mellé kerülő idézetek számában és minőségében egyaránt. (A nagy indexszámú szók cikkei aránytalanul felduzzadnának.) További szelektálásra, illetőleg szelektálási szempontokra van tehát szükség.

c) Ma már általános érvényű törvénynek könyvelhető el, hogy az egyéni szókinccnek legalább ötven százaléka hapax jellegű. [30] Figyelembe véve azt a körülményt, hogy az írói szótárba igen sok utalás kerül (vö. az ismétlések, átfedések kiküszöbölését), fontos, hogy az utalásra felütött szócikkben a keresett adat könnyen megtalálható legyen. Ennek az a biztosítéka, hogy a teljes idézetek a rövid, egy-két példás szócikkekben jelennek meg. Tehát az idézeteket lehetőleg a hapax jellegű címszók alá kell sorolnunk. Ennek megfelelően a kiválasztás következő mozzanata az, hogy az alanyi funkciós, illetőleg főneves példák közül kiválasztjuk a szöveggörnyezetben előforduló kis indexszámú szokat. Pl. az *élet* szó előfordulásából kiemeljük ezt a példát: „jött a vész, a gyász, a gyötrellem És a halál zsoldjában élt az élet”, és beillesztjük a hapaxok közé tartozó *zsold* címszó mellé. Természetesen az *élet* szócikkében utalunk rá. A hapax jelleg sokszor fölébe kerekedhet a grammatikai vagy egyéb funkció szerinti kiválasztásnak, vagyis ha egy példában hapax használatú szó van, annak nem kell szükségszerűen főnévnek, illetőleg alanynak lennie.

d) Ha az idézetben valamilyen stílussajátság domborodik ki (metafora, metonímia, szinesztézia, illetőleg halmozás, szembeállítás, párhuzam stb.), ez ismét semlegesítheti az előző szempontokat és perdöntő értékű lehet.

A felsorolt négy kiválasztási szempontnak ez a keveredése onnan adódik, hogy a kiválasztásban nem lehet egyeduralmat adni egyetlen szelektáló szempontnak sem, hanem a jelzett iránymutatók harmonikus összjátékának kell érvényesülnie.

Talán érdemes még megemlíteni, hogy költői szövegben nagyon gyakori a felsorolás, párhuzam, szembeállítás stb. több azonos elemből álló, stilisztikai vagy grammatikai sajátossággal bíró szintagma. Ezeket is a jelzett szempontok figyelembe vételével célszerű besorolni. Felhasználási alap lehet az első helyen álló elem (mondjuk egy felsorolás, jelzőhalmozás stb. esetén az első szó). Azért az első, mert ez a költői szándék vagy öntudatlan rendszerezés szerint is valószínűleg előnyben részesül a többivel szemben, jóllehet ritmikai vagy egyéb formai okok is természetesen közrejátszhatnak a sorrendi kialakulásban. (Persze itt ismét keresztezheti a sorrendi elsőbbséget a gyakorisági vagy egyéb — stilisztikai, grammatikai stb. — jelleg is.)

Összetett mondat esetén (hiszen az idézetek gyakran nem egyszerű mondatok) az első tagmondaton kezdem az előbb jelzett szelektálást, de itt ismét előnyben részesülhet a további tagmondatok során fellépő valamilyen más válogatási szempont.

Összegezve: az önkényes, ötletszerű kiválasztásnak, ezzel együtt a tartalmi, formagazdagsági torzításnak, valamint használati nehézkességnek az elkerülése céljából az írói szótár példaanyagának összeállítása az alábbi séma alapján történhet

annak megjegyzésével, hogy a feltüntetett szempontok mindenkor rugalmas mozgással, kereszteződésekkel alkalmazandók.

Szelektálás a mintavételben

1. Tartalmi mozzanatok (az író egyéniségére, személyére vonatkozó, gondolkodásmódját tükröző adatok)
2. Grammatikai szempont (besorolás a predikatív szerkezet alapján)
3. A gyakorisági mutató érvényesítése (hapaxok)
4. Stilisztikai v. egyéb jellegzetesség kiemelése

14. A vázolt elméleti szempontok gyakorlati alkalmazását jelezze az alábbi példa:

A *kín* főnévnek 'nehezen elviselhető lelki fájdalom' jelentésébe sorolható idézetek száma a Juhász-szótárban 36. Tartalmi szelektálással — főleg az ismétlődések kerülése céljából — mellőzhető 8. A megmaradt 28 példa szövegkörnyezetében van 12 hapax jellegű szó (*gubbaszt, himbál, kéj, kiált, megszakad, megszentel, pattog, rág, redő, ring, salak, terít*). Így a *kín* a szónak 12 előfordulását ezeknek a szövegkörnyezete illusztrálja. A még mindig fennmaradt 16 példa közül a *kín* szónak alanyi szerepe van 8 esetben. Ezekből stilisztikai sajátságok alapján kiemeltem hármat. Az egyiknek viszont nincs, illetőleg csak nehezen alakítható ki a megfelelő szövegkörnyezete, ezt mellőzöm. A bővítmény szerepű példák közül is kiemelkedik egy a stilisztikai sajátságok alapján. Ilyen selejtezés után jutott döntőbe az alábbi 3 példamondat: „Jőjj tompa kín, kopár bú, lomha kétség, Világokat felhőző unalom!” 1078/7; „Ó kínok kínja, poklok pokla: élni És másnap újra élni s útra kélni.” 418/7; „Lehull az égről egyszer mind a csillag. És vége lesz a rímnek és a kinnak.” 843/12 (A jelző számok a kritikai kiadás szerinti vers/sorszámra utalnak.) Ez a három idézet tehát feltétlenül bekerül a szótárba, de nem kell mindegyiknek szükségszerűen a szelektálási alapot adó *kín* címszó alatt szerepelnie, mert a végső egyeztetés és rendezés során esetleg más, kiemelkedőbb, könnyebben kezelhető helyen lesznek besorolhatók. (Nem tárgyalom itt azokat a további rendszerező, illetőleg szelektáló szempontokat, amelyeket szófajok szerinti módosításban felbontva lehet és kell alkalmazni. A szófaji különbség is jelentős eltéréseket kíván meg a szótári feldolgozásban. Pl. igével kapcsolatban elsőrendű követelmény annak bemutatása, hogy milyen vonzatai vannak, illetőleg fordulnak elő. A melléknév szempontjából leglényegesebb, hogy milyen névszók jelzőjeként fordul elő stb.) Mindezeknek a szempontoknak a komplex alkalmazása alakította ki — a teljességi elvet a jelentésstruktúra bemutatásában érvényesítő — következő kísérleti szócikkfajtaikat:

a) Hapax jellegű szócikk (egy esetleg néhány előfordulása, egy jelentésű címszó esetén). Egy teljes idézett példával, a többinek lelőhely szerinti jelzésével (vö. alább a *boka* szó cikkét).

b) Kis szócikk: kisebb indexszámú (20—25-nél nem több előfordulása) címszóval, egyszerű jelentésstruktúrával (egy-két jelentéssel, illetőleg jelentésárnyalattal). Ilyenkor idézettel vagy utalással bemutatásra kerül a címszó jelentéseinek min-

den adata. Ha utalásos példák vannak, a szócikkbe nem kerül idézet. Ha nincs utalásos példa, egy idézet szerepel, a többi példák lelőhellyel vannak feltüntetve. (A szó-fajok szerint itt is több altípus lehetséges; vö. *bokor*, *májusi* szócikkeket.).

c) Nagy szócikk (25-nél nagyobb indexszámú címszók esetén). Ilyenkor a szótár csak szelektált példákat mutat be, mégpedig részint utalással, részint a lelőhely feltüntetésével. A szófajiság ilyenkor is jelentősen befolyásolja a szócikk felépítési rendjét. (vö. *béke*, *boldog*, *bár* szócikkeit).

15. Az értelmező típusú írói szótárakban a teljességnek van még egy, ilyen vonatkozásban eddig aligha méltatott aspektusa: az idézetnek, a címszót bemutató szövegrészletnek önmagában való teljessége. Ez azt jelenti, hogy ennek a szótártípusnak mint önálló műfajnak az idézetekben is önállót és egészet kell nyújtania. A teljesség itt tehát úgy értendő, hogy az idézett kontextusok súlypontosan sűrűsödnek, vagyis kevesebb, de teljesebb illusztráló példa kerül a szótárba. Ezzel egyrészt megszüntethetők a szövegismétlések, átfedések, másrészt a szótár használójának nem kell minduntalan a szótárilag feldolgozott korpuszhoz folyamodnia. Az így értelmezett teljességnek értelmi (tartalmi), szemantikai és szintaktikai síkon egyaránt érvényesülnie kell, vagyis a címszót bemutató szöveggörnyezetnek érthetőnek és értelmesnek kell lennie, fednie kell a megadott értelmezést, s ábrázolnia kell az írói, költői stílust, a nyelvi megformálást. Tehát az idézetnek értelmileg is, szerkezetileg is kerek egésznek kell lennie, s természetesen tükröznie kell a címszó értelmezését. Ezeknek a külön-külön is igényes követelményeknek a részletezésére itt nem térek ki.

16. Kísérleti szócikkminták a Juhász-szótárból: (Összehasonlítás céljából néhány címszónak eredeti, teljes feldolgozású szócikkét is közlöm.)

boka fn [3]

bokákat, bokáját, bokáid

A lábnak sarok fölötti tája: (Hermia)
*Mi szebb: bokáid karcsú íve tán, Vagy
vállaid vonagló vonala, Ivor fogad az
ajkad biborán Vagy a szemed, e hal-
vány ibolya?* 670/1 párh
kérd Birtj|267/7 1288/5

boldogul tn ige [2]

-ni

Sikerült elérnie célját: → *lankadatlan* |
9/107

botor mn [2]

ul

Balga, dőre (személy): 805/45 a) Ilyen
személyre jellemző (*vágy*): 846/10.

bokor fn [13]

bokrot -ba bokron -ra, bokrok

1. A föld felett közvetlenül elágazó,
alacsony növény: → *buga karikás vad-
szöllő* | 126/11 878/10 1031/6 1334/6, 13,
20 1348/24 || 642/10 a) (ritk átv is) Vé-
delmet nyújtó hely: *néha egy bokrot*

talál, De soha sincsen nyugovása 1026/7.
párh szemb (vö. *visszahull*) | 918/7

Ö: csipke-

májusi mn [4].

1. Májusra (1) vonatkozó (*óda*): 658/c
2. Májusra (3) jellemző (*éj*): 1281/3
3. Az év ötödik hónapjára jellemző
(*este*): 820/1 || 329/c

béke fn [VÁL: 107]

békét békében békébe békén, békém,
békéje békéjében

1. Népek közötti nyugalmas állapot;
a háború ellentéte: → *áztat Mars* | 589/32
636/38 1135/14

a) (átv) Viszálykodás megszüntetése:
→ *csillagszerelem* | 871/1

b) (átv költ) A béke megszemélyesítése,
mintegy istensége: → *dúvad*

2. (Vmely ország, nép, társadalom
tagjai közt) nyugalmas állapot, egyet-
értés, békesség: → *földerülte békédij* |
630/3 799/33

3. Vkinek, vminek nyugodt, csendes,
zavartalan (lelki)állapota; a lélek, a
kedély nyugalma: → *átszó. öszshang váz*

vereség | 479/12 736/6 ||-én: nyugodtan, zavartalanul (Állaph): 426/7 452/14 775/2

4. A természetnek, a magánynak, a lelket megnyugtató csendessége: → *gyémántmező naptűzés öltözik* | 196/14 570/5 674/6

a) (költ) A halál csendje, nyugalma: → *árvácskavirág* | 449/8 552/20 921/3.

boldog mn [VÁL: 287] és fn [4]

-an, -ok -oknak, -abb, leg—abb

mn 1. Sorsával, állapotával megelégedett, ennek érzésétől áthatott (személy, csoport, közösség: *apacs, bambino, bölcs, építő, festő, fiú, gyerek, poéta, síheder, vándor*): 612/5 482/5 1128/5 334/4 609/5 1043/13 1075/11 1109/9 487/16 1149/4 || (Állítm.): → *arcél nászút prometheuszi vessző* | 126/13 305/12 679/12 1027/14 1282/3 || -an: ilyen állapotban: → *ahányszor* 273/6 623/14 735/3 956/12 || (megszem dolog, állat): → *dobban tányér tücsök* | 133/3 680/6 || (Fokh értékű Je-ként): → *áztat kiejt* | 823/13

2. Ilyen lelkiállapotra valló (megnyilvánulás): → *Genezáret* | 887/7

3. Boldogító (tárgy, dolog, jelenség, állapot, időszak stb.: *ágy, autó, hant, hajó, jászol; aratás, annabál, majális, munka, tánc, kaland; alkonyat, csillag, visszhang, káprázat, sugár, varázs, bódulat, fiatalság, izgalom, ragyogás, szerénység, virulás, mor: esaztendő, évezred, óra, nap*): 491/7 862/6 904/8 221/2 924/4 414/8 487/10 377/12 871/7 1352/9 251/22 780/21 318/3 508/12 1131/9 304/14 1027/62 935/6 750/4 1030/8 901/12 707/3 946/1 638/19 1286/4 1314/16 491/19 574/26 ||-an (boldogító, megelégedettséget sugárzó állapotban): → *kukkan muzsikál* | 252/6 837/2 1052/13 fn Boldog (1) személy: 184/10/434/6 a) (vall) Üdvözült személy: 301/34 604/16

Ö: havi—asszony nagy—asszony (A boldog címszó teljes anyagát vö. MNy. LXII., (1966.) 251—3.)

bár ksz [VÁL: 104] és hsz [4]

ksz 1. (Megengedő értelmű m-ban) Igaz, hogy ...; annak ellenére, hogy ...; noha: → *Wagner sár* | 121/5 962/8

a) (m belsejében egy mrésre vonatk): *tűrd e sorsot, bár zokogva* 2/7

2. (vál) Még akkor is, ha...; még ha... is: → *vese* | 423/5

a) (ritk irod) (*ha* szóval bevezetve a feltételesség erősebb hangsúlyozásával): → *töredék*

3. (Vmely közlés után utólag módosító v. megszorító értelmű m bevezetésére) és mégis, de mégis: → *világpolgár*

hsz (Óhajítás kifejezésében) kívánatos volna, hogy...; bárcsak: *Ó bár élnél* 514/13 | 1184/26 1235/4,12

Ö: ha-

(A bár ksz szócikknek egy régebbi feldolgozási kísérletét l. I. OK. XVII. (1960.) 312—4.)

báj fn

-jal, -adtól, -a -ához

1. Fiatal nőnek a megjelenésében, viselkedésében megmutakozó, vonzalmat v. tetszést ébresztő kedvesség, rendszertelenül kellemes külsővel párosult szeretreméltóság: *A Végzet is; kit megbűvölt a bája, Megengedte* 61/8 megszem közbeékelés *Az ajkán ott susog Júlia vágya.. A költészet és élet büve, bája, 746/7* allit halm meton *Fiatal báj ajkán, Fúrge, mint ifjú agár* 1349/1 meton || *vannak nők — ó legyenek áldottak! — Akik nekünk az élet bája voltak Pillangói a gyászövezet kertnek* 315/10 metafora || *A te örök bájadtól ihletetten, Fényt szórnak rád e lángoló dalok* 35/9 kép Okh || *ha látta volna Petőfi őt, ily bájjal andalogva* 1014/14 kiemelő Módh || *Az élet bája...* 315/c írásjel képzet Msz

2. (ritk.) Nőnek testi szépsége: *Talán te is, te is Anna hajához értél, Mikor a dal Vénusz bájához érkezett* 277/20 kérd Képes

3. (A természetben) szépséggel üdeséggel párosult kedvesség, mely kisserűségében is megragad: *Rózsabim-*

bón mennyi báj van 14/6 felk-szerű
Mily szép a nyírt park alkonyati bája
248/4 metonszerű felk-szerű A nyár-
utónak méla bája Megejti árva lelke-
met 1185/1 kép költői (Arany) klisé

4. (átv ritk) Vminek megnyugtató-

békés mn

1. A békét, egyetértést kedvelő, ke-
reső; vizályt, ellenségeskedést kerülő
(személy, csoport): *Egy búsuló juhász*
is, nyárfaárnyban, Ki békés, fáradt, árva,
mint maga 542/14 é:á halm Állítm.
Jövő harcoknak békés harcolói 585/26
Komor Przemysłnek békés hőse 639/2
Békés magyar hadaknak új vezére
639/14 *lépjetek be A vidám és békés*
seregbe 1058/22

a) Ilyen személyre jellemző (tulajdon-
ság, érzés): *arca békés és nyugodt fehér*
568/11 halm Állítm *Érzed te is a békés*
bánatot 724/11

2. Olyan (tárgy, állapot, idő), amely-
nek nyugalmit semmi sem zavarja;
nyugodt csendes: *maraszt a békés koc-
maasztal* 350/10 *Boldog, békés csilla-
gok* 384/1/5 allit halm *mutatnak békés*
csillagokba 448/6 *Fölöttem békés esti*
csillagok 604/2 *A betlehemi békés csil-
lagokból* (643/23 *védte a rögöt, Mely*
*békés, áldott és magyar vérukkal ön-
tözött* 545/18 halm Állítm *A Szent*
Háromság békés, hűs tövében 551/2
*Az élet és igazság Békés, szent műhelyé-
ben* 649/21 halm *ringassák a békés*
fészkeket 1016/7 *mindenütt békés ke-
resztek* 1069/12 *dőlnek össze békés ott-
honok* 1079/8 || *kíván Békés nyugalmit*
616/4 616/5 *békés álmokat Kívánok*
1132/15 *derűs és békés ragyogás van*
1138/14 halm || *Adj víg karácsonyt és*
békés telet 533/14 *A boldogságos, békés*
délelőttökön 796/23 *Békés, derűs kará-
csony éjjel* 924/10 *békés napokat* 1345/4
*Méltók az új időkre, A boldog, a győz-
tes, a békés Jövendő megváltó csókra*
256/19 halm *mily békés az este És mily*
szelid ez április hava 506/21 párh Ál-
lítm

an kellemes hatású, szép volta: *Ez élet*
minden bája veszve rég 273/11 *kiemelő*
A dal az élet legszebb varázsa, A szív
zenéje, a munka bája 1309/2 ritm halm
metaf Állítm

Ö: bú-, el-ol, bú-os

békés mn [VÁL: 30]

1. A békét (1—3) kedvelő (*hős, har-
coló, sereg*): 639/2 585/26 1058/22
a) Ilyen személyre jellemző (érzés, meg-
nyilvánulás: *bánat, arc*): 724/11 ||
568/11

2. Békét (3—4) árasztó, azt kifejező
(tárgy, jelenség, állapot, idő: *kocsmá-
asztal, kereszt; csillag, naplemente; nyu-
galom, álm, ragyogás, délelőtt*): 350/10
1069/12 448/6 998/12 || 616/4 1132/14
1138/14 || 796/23

borul tn ige (Állítm)

-sz -nak, -t, -jak -j -jon

1. *Vhova-*: (személy heves érzelmének kifejezéséül) többé-kevésbé meghajolva egész testével dől vmire: *Hűen, némán borulsz majd síromra* 62/15 halm megsz *szorongó szívvel boruljak a rögre* 105/20 felsz szókezdő rím *Mért nem borulsz szívemre már* 243/12 megsz kérd *Mint fogy reménye, mint a hold világa S idegen rögre fázón mint borul* 396/13 párh kérd

a) (Személy) meghajolva felső testével *vhova* nehezedik: *Borulj könyved fölé kemény kevélyen* 469/3 Állaph-val kiemelve felsz

2. (vál) *Vmire-*: (tárgy, jelenség) teljes egészében v. részben vmi fölé terül, s azt többé-kevésbé eltakarja: *ott a jó Isten Nyílt ege borult rám* 30/16 knyelvi klisészerű *borul rája enyészet homokja* 91/39 metaf *Érzem, mint borul, domborul miránk E temető* 150/13 fig etym-szerű halm belső rím *Borulj rá mámorral, fiatal kikelet* 481/18 megszem felsz *A magyar ég oly szelíden borult ránk, Mint édes anya arca* 685/13 hasonl *mint felleg a hegyre, Vállamra borulnak* 696/11 hasonl *föleje vén turulnak Védő szárnyai borulnak* 812/20 rím *vének kedve sem Derül reája s úgy borul föleje az ég, mint hűtlen szép szemek kökénye* 944/7 szemb hasonl *Úgy borult árvasága rám, Mint remetére a magány* 1145/11 hasonl *Bolyongjon a bolond, Baumgarten borul rám* 1271/7 meton szókezdő rím *a Tisza árja Áldva borul rája* 1304/58 Hat-val kiemelve felkszerű *Itt borulnak rád mosolygón A Kárpát víg bércei* 1304/107 megszem *homlokodra Buján borul arany és rózsa egyben* 1368/18 allit kép

a) (átv irod) *Vmi—vmire*: vmely sötét, zavaros hangulat, kedvezőtlen állapot lesz úrrá vmin: *Érezted-e, ha mámor tarka fátyla Borult szemedre* 917/6 kép megsz kérd *micsoda éjjel Borul derűs lelkére egy napon* 1081/4 szemb kép

3. (Tájék, időszak) borússá, homályossá kezd válni: *Szelíden borult ránk*

borul tn ige [VÁL: 26]

-sz -nak, -t, -jak -j -jon

1. (Heves érzelmének kifejezéséül) testével dől vmire: → *boldogtalan* | 62/15 243/12 396/13

a) Felső testével *vhova* nehezedik: → *kevély*

2. (vál) (Tárgy, jelenség) vmi fölé terül: 30/16 481/18 812/20 || → *bérc* 1368/18

a) (átv irod) Komor hangulat, kedvezőtlen állapot lesz úrrá vmin: → *revolver* | 1081/4

3. (Napszak, jelenség) borússá, homályossá kezd válni: → *tiszaháti* | 678/8

a) (Kedély) komorrá kezd válni: → *végalkony*

Ö: el- le- össze- rá-

*Tiszaháti pusztán Szentiván havának
Tündér éjszakája* 124/9 Hat-val és Je-
-vel kiemelve *Oly hirtelen borult az est
fölembem* 206/13 told *Vihar borult, de
kiderült az égbolt* 678/8 szemb *Tíz éve
már, az ég derült, borult* 888/2 szemb
szimb is knyelvi klisészerű *A bús csil-
lagok s e beteg Föld, Borúdra mint
borul* 1197/12 fig etym felk-szerű

a) (Kedély, kedv, állapot) *szomorúvá,*
komorrá kezd válni: *minden vágyam
semmiségbe hulljon S minden öröme
végalkony boruljon* 59/18 párh kép felsz

Ö: el- le- össze- rá-

Az itt vázolt és bemutatott megoldást keresztezi egy fontos gyakorlati szem-
pont: ha ugyanis az idézetek a hapaxok szócikkébe kerülnek, és a nagy szócikkek-
ben csak utalunk rájuk (mint az előző példákban), akkor a szótár használó-
jának a címszó minden egyes jelentéséhez 5—6, esetleg még több helyre lapozva
kell összekeresgálnie a megfelelő példaanyagot. Ez nemcsak fáradtságos és lassú el-
járás volna, hanem nehezítené a nagyobb szócikkek, tehát éppen a fontosabb, gya-
koribb szók jelentésstruktúrájának, illetőleg felhasználási rendjének áttekintését is,
végül a szócikkek arányaiban is torzképet mutatna. Éppen ezért — ha már a pél-
dával takarékoskodni kell — nyilván helyesebb az az elrendezés, hogy a szemlélt-
ető adatok a nagy szócikkbe kerüljenek, s a hapax jellegű címszók alatt történ-
jen rájuk utalás. Hiszen így csak egyszer kell átlapozni az utalással jelzett helyre.
(Természetesen rugalmas áthidalással esetenként a hapaxok cikkébe is besorolható
egy-egy illusztráló szöveg.) A JuSz végső formájában ezt a gyakorlatot fogja követni.

JEGYZETEK

- [1] Vö. DILL, CHRISTA, Lexika zu einzelnen Schriftstellern. Forschungen u. Fortschritte. 33. (1959) 340—6; 369—75; GÁLDI LÁSZLÓ, Írói szótáraink fő kérdései. MTA. I. OK. XXII. (1965) 369—70.
- [2] BLANC, L., G., Vocabolario Dantesco o Dictionnaire critique et raisonné de la Divine Comédie de Dante Allighieri. Leipsig, 1852.
- [3] VOLPI, G. A., Indici ricchissimi, che spiegano tutte le cose difficili, e tutte l'erudizioni di esso poema, e tengono la vice d'un intero comenti. Padova, Comino, 1727.
- [4] Vö. DILL i. m., főleg 344—5.
- [5] Vö. MACIVER, A., M., Token, Type and Meaning. Analysis 4. (1936—37.) 58—64.
- [6] Vö. KOCH, W., A., Zur Homonymie und Synonymie. Acta Ling. Acad. Scient. Hung. XIII. (1963) 65—90.
- [7] E sokrétű kérdés áttekintésére nézve (utalással a modern szakirodalomra) vö. Az írói szókinccs vizsgálata. Szegedi Tanárk. Főisk. Tud. Közl. 1965. 57—64.
- [8] Goethe Wörterbuch. Herausg von der D. Akad. der Wiss. zu Berlin, der Akad. der Wiss. in Göttingen u. der Heidelberger Akad. der Wiss. Erster Band 3. Lief. 1968. Stuttgart—Berlin—Köln—Mainz. 329; Ibsen—Ordbok. Ordforradet i Henrik Ibsens samlede verker. Ved RAGNVALD IVERSEN. Oslo, 1958. 591; Vocabulario de Cervantes par Carlos FERNÁNDEZ GÓMEZ. Madrid-MCMLXII. (1962.) 627.
- [9] ALINEI, L., M., La lista di frequenza della Divina Commedia. Overdruk uit Miscelanea Dantesca. É. n. (1965)
- [10] Ua. 140.
- [11] Uo.

- [12] Index de Pline le jeune par Xavier JAQUES ET J. VON OTEGHEM. Bruxelles. Palais des Academies Rue Ducale I. 1965.
- [13] Vö. I. OK. XII. (1965.), 369—409.
- [14] Goethe-szótár 1/3: 260—75.
- [15] СЛОВАРЬ ЯЗЫКА ПУШКИНА. II. 201. (МОСКВА, 1957.)
- [16] I. OK. XII, 403.
- [17] I. OK. XII, 384.
- [18] A korpusznak, azaz a pontosan körülhatárolható alapszövegnek a szükségességét elsősorban a matematikai nyelvészet és a vele kapcsolatos gyakorlati feladatok (pl. gépi fordítás) követelik meg. Tudvalevő, hogy matematikai jellegű vizsgálat tárgya csak elemek véges halmaza (tehát egy pontosan meghatározott szóanyag, ill. szómennyiség) lehet.
- [19] Vö. A Juhász-szótár szerkesztési forgató könyve. Szegedi Tanárk. Főisk. Tud. Közl. 1967. 18.
- [20] Vö. DILL i. m. 369—70.
- [21] A Puskin-szótárral kapcsolatban felmerült következtetésekre utalt recenziójában S. SOROKIN. Voprj. 1957. 130 kk.
- [22] Wort—Konkordanz zur Dichtung Stefan Georges. Amsterdam 1964.
- [23] Csupán az elterjedtség arányaira utalva vö. ZINT I., Über den gegenwärtigen Stand der automatischen Sprachbearbeitung. Beitr. zur Ling. u. Inf. 12. (1967.) 36—55.
- [24] Vö. A szavak stilisztikai értékeléséről. NyK. LXVI/1. (1964.) 141—50.
- [25] Słownik Języka Adama Mickiewicza. Tom I. Wrocław—Warszawa—X Kraków, 1962.
- [26] Vö. GUIRAUD, P., Les caractères statistiques du vocabulaire; essai de méthodologie. Paris, 1951; Zipf, G. K., The meaning-frequency relationship of words. Journal of General Psychology, Worcester Massachusetts. 33. (1945.) 251—6.
- [27] Vö. JuSz. forg. 31—2.
- [28] Így WALPOLE, Semantics. 1941. 35.
- [29] TOGEBY K., Grammaire, lexicologie et sémantique. Cahiers de lexicologie. 1965/1:5.
- [30] ALINEI i. m. 144. is

ПОЛНОТА СЛОВАРЯ ЯЗЫКА ПИСАТЕЛЯ

Л. Бенкё

Полнота словаря языка писателя означает, что каждое слово обработанного текста (corpus) включается в словарь. Требование полноты, следовательно, кажется простым и не новым. Главный вопрос о том, возможно ли реализовать полноту словаря языка писателя. Полноту можно осуществить наиболее безупречно на формальной основе в однофункциональных словарях языка писателя (индексы, конкорданции, частотные и т. д. словари). Но — как автор доказывает — и в них только с приблизительной точностью и только способом разных точек зрения. В современных многофункциональных словарях языка писателя (их можно назвать словарями языка писателя толкового типа) требование полноты появляется в многократно разложенной форме. Уже у однофункциональных словарях возникает выяснение вопроса token-*ture*. У словарей толкового типа суть полноты не в показе самых слов (типов слов и вариантов форм), а в изображении функции слов. Нужно выяснить, следовательно, не только вопрос о вариантах форм, но и разные формы и способы употребления слов. Абсолютная полнота, т. е. показ каждого слова во всех случаях употребления, ещё не осуществлена ни в одном словаре языка писателя. Такая полнота невозможна по соображениям не только объёма, но и рациональным. Потребность функциональной полноты современных словарей языка писателя направлена на демонстрацию типов потребления. Т. е. реализуемая цель, следовательно, не в исчерпывающем показе всех случаев употребления данного слова, а изображение типов потребления. И обеспечение этого не может быть осуществлено произвольным выбором. Исходя из принципиальной основы выбора примера, нужно обеспечить выбор самого подходящего материала. Следовательно, нужно обеспечить, чтобы употребление главных слов с большим количеством показателей иллюстрировали самые реальные изображающие примеры. В связи с конструкцией словаря языка Дюлы Юхаса, автор выработал способ селекции, в котором реализуются: а) моменты содержания, б) грамматическая роль, в) частотный показатель, и г.) стилистическая ценность. Результаты способа иллюстрируются демонстрацией образцовых статей.

DIE VOLLSTÄNDIGKEIT DES SCHRIFTSTELLERWÖRTERBUCHES

von L. Benkő

Die Vollständigkeit des Schriftstellerwörterbuches bedeutet, das jedes Wort des verarbeiteten Textes (Corpus) im Wörterbuch seinen Platz bekommt. Die Forderung der Vollständigkeit ist also scheinbar einfach und auch nicht neueren Datums. Die Hauptfrage ist, ob sich die Vollständigkeit des Schriftstellerwörterbuches verwirklichen lässt. Die Vollständigkeit kann am vollkommensten auf formaler Grundlage bei Schriftstellerwörterbüchern mit einer einzigen Funktion (Index, Konkordanz, Häufigkeitswörterbuch usw.) verwirklicht werden, doch — wie es Verfasser zeigt — auch bei diesen nur mit einer mehrere Gesichtspunkte berücksichtigenden Methode und annähernder Genauigkeit. Bei modernen Schriftstellerwörterbüchern mit mehreren Funktionen (die man als Schriftstellerwörterbücher interpretierenden Typs bezeichnen könnte) erscheint die Forderung der Vollständigkeit mehrfach gegliedert. Bereits bei Wörterbüchern mit einer einzigen Funktion taucht die Notwendigkeit der Klärung der Frage Token — Type auf. Bei Wörterbüchern interpretierenden Typs liegt der Schwerpunkt der Vollständigkeit nicht in der vollzähligen Vorführung der Wörter selbst (der Worttypen und ihrer Formvarianten), sondern in der Darstellung ihrer Funktionen. Es ist also nicht nur die Frage der Formvarianten zu klären, sondern auch die verschiedenen Formen und Weisen der Anwendung der Wörter. Die absolute Vollständigkeit, d. h. die Vorführung eines jeden Wortes in jedem Vorkommen, ist von keinem Schriftstellerwörterbuch verwirklicht worden. Einer solchen Vollständigkeit stehen nicht nur Umfangsrücksichten, sondern auch rationelle Bedenken entgegen. Der Anspruch auf Vollständigkeit des modernen Schriftstellerwörterbuches ist auf das Vorführen aller Typen des Vorkommens gerichtet. Es erscheint also nicht das Anführen aller Vorkommen des betreffenden Stichwortes, sondern die Darstellung aller Verwendungstypen als realisierbares Ziel. Auch dies kann nicht durch willkürliche Auswahl sichergestellt werden. Von den prinzipiellen Grundlagen der Auswahl der Musterbeispiele ausgehend ist das Auswählen des geeignetsten Stoffes zu sichern. Es ist also zu trachten, dass die Verwendung von Stichwörtern mit hohem Häufigkeitsindex durch Beispiele illustriert wird, die den Gebrauch am reellsten widerspiegeln. In Verbindung mit der Redaktionsarbeit an dem Juhász Gyula-Wörterbuch hat Verfasser eine Selektionsmethode ausgearbeitet, bei der als Gesichtspunkte a) inhaltliche Motive, b) die grammatikalische Rolle, c) der Häufigkeitsindex und d) der stilistische Wert zur Geltung kommen. Die Ergebnisse seines Verfahrens sind durch einige Wörterbuchartikel als Beispiele illustriert.